

Οι ελιές και τα ελαιοτριβεία της Πρέβεζας *

Σε μία ιστορικο-κοινωνική μελέτη μου, δημοσιευμένη στην *Ηπειρωτική Εστία*,¹ καταγίνομαι στο θέμα του τρόπου εμφυτεύσεως του ελαιώνα της περιοχής που είχε τα όριά του από το Μύτικα, εκάλυπτε δε όλη τη χερσόνησο –βραχίονα μάλλον– από τη Μαργαρώνα, Λιόσα, Άγιο Θωμά, Αγία Τριάδα, Νιοχώρι, Άγιοι Απόστολοι, Σκαφιδάκι.

Οι αρχηγοί της Βενετίας στον πόλεμό τους εναντίον της Τουρκίας (1714-1717) ανταμείψανε με φέουδα τους Έλληνας συμμάχους των οπλαρχηγούς. Αυτοί ήταν Ηπειρώτες οπλαρχηγοί, από τη Νότια και Βόρεια Ήπειρο, από την Ακαρνανία και Σουλιώτες. Τέτοιος ήταν ο Σπύρος Μπότσαρης που το σπίτι του ήταν η παλιά εβραϊκή συναγωγή, κατεδαφισθείσα το 1931. Έφερε και το δικέφαλο αετό, έτος 1736. Εκεί κείται τώρα ο Ο.Τ.Ε.

Κι αυτοί [οι οπλαρχηγοί] τους άγριους λόγγους, με φτελιάδες και φαγόδενδρα και αγριελιές, των κτημάτων τούς δώσανε στα παλικάρια τους με την υποχρέωση να φυτεύσουν ελιές. Την ξυλεία τη ναυπηγήσιμο την αγόραζαν οι Βενετοί και πληρώνανε μάλιστα για κάθε φυτευόμενη ελιά στους φεουδάρχες Έλληνες σαν αμοιβή ένα τσεκίνι^V ή περισσότερο ή λιγότερο. Έτσι οι ελαιοκτηματίες καπεταναίοι δώσανε στα αναπτυσσόμενα λιοστάσια τα ονόματά τους. Και έχουμε έτσι τις τοπωνυμίες Μαλτεζέικα, του Κονεμένου όλο το Σκαφιδάκι, του Γερογιάννη, του Καραβέλα, του Τσαρλαμπά, του Τσουμάνη, του Διγόνη, του Τζαβαλά (Τσαβαλοχώρι), Σκέφερη, κ.λπ.

Πρόχειρος κι όχι ακριβής υπολογισμός ανεβίβαζε σε 30 τα ελαιοτριβεία (λιτρουβεία) της πόλης μας ως το 1940. Κάθε μεγάλος ελαιοκτηματίας είχε φτιάξει δικό του λιτρουβειό. Ο αριθμός των ελαιοδένδρων έφτανε, στα 1912, τις 120 χιλιάδες κατά την πληροφορία του μακαρίτη Κωστάκη Δούλη, μεγάλου ιδιοκτήτου και παλαιού Δημάρχου.

Οι επικαρπωταί των λιοστασίων (εμφυτευταί κολλήγοι, σέμπροι) έπαιρναν από το αφεντικό τους το εν τέταρτον ή το μισό του παραγομένου

* Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Εθνικός Κήρυξ*, φύλλο 1161 της 12.4.1974, σελ. 1 & 2.

¹ Βασυλάς Ηλίας, «Ο ελαιών της Πρεβέζης», *Ηπειρωτική Εστία*, τχ. 26, Ιούνιος 1954, σελ. 606-610.

^V Παλιό χρυσό νόμισμα της Βενετίας, γνωστό στην Ελλάδα ως Βενέτικο φλουρί.

ΕΙΚΟΝΑ 1: Το ελαιοτριβείο Καμpanά, επί των οδών Μούσκου και Σάνδριτς
(Φωτογραφία Αναστασίας Καμπόλη-Μαμαλούκου, 1993)

ελαιοκάρπου ή λαδιού. Σημειωτέον ότι η Βενετία ασκούσε μονοπωλιακά το εξαγωγικό εμπόριον του λαδιού σ' όλες τις κτήσεις στον ελλαδικό χώρο.

Αν ο αφέντης φρόντιζε το λιοστάσι του με μισθωτό ή ορισμένη ποσότητα κάθε σοδειάς λαδιού, συνέβαινε τότε πολλές φορές να πουλάει στο κλαρί τον καρπό της χρονιάς. Ένας ελεύθερος επαγγελματίας πολλές φορές έπαιρνε «κατ' αποκοπή» από τον ελαιοκτηματία όλη την σοδειά, αντί ωρισμένης εκ των προτέρων συμφωνίας, δίνοντάς του το ωρισμένο ποσόν λαδιού ή χρήματα. Με καλή σοδειά ο αφέντης έπαιρνε την μισή παραγωγή. Γινόντουσαν, φυσικά, κι απάτες ανάμεσα στον αποκοπάρη και τον κτηματίαν. Οι κατ' αποκοπήν μισθώνοντες τον καρπό της σοδειάς λέγονταν αποκοπαρέοι. Ονομαστός εκτιμητής της σοδειάς ήταν ο Τζήμας.

Το συμφωνητικό για την εκμετάλλευση και φύτευση ελιών από τον υπομισθωτόν στο χωράφι του γεωκτήμονα επί βενετοκρατίας έλεγε περίπου τα εξής: «Εγώ ο καπετάν Διγόνης δίνω στον Δημ. Μόσχο το χωράφι μου 40 παλιοστρεμμάτων διά τριάντα ή σαράντα χρόνια, να το ξελογγώση, να το φυτεύση ελιές (οριζόταν και πόσες). Θα παίρνη ο κολλήγος (σέ-

μπρος) μετά δέκα χρόνια από τη σοδειά τέταρτο ή πέμπτο. Και μετά τη λήξη της συμφωνίας το λιοστάσι ξαναγύριζε στον αφέντη».

Συνήθως ο σέμπρος εξαγόραζε με χρήμα ένα μέρος του λιοστασίου, αν τα οικονομούσε ή κι ολόκληρο το λιοστάσι απ' τον αφέντη.

Ας θυμίσω τώρα πόσα λιτρουβεία λειτουργούσαν στην Πρέβεζα ως τα 1940 περίπου:

1. Του Καρύδη, όπου τώρα το οίκημα του Τελωνείου. Ο Καρύδης από την Λευκάδα, μέτοικος στην Πρέβεζα, είχαν αγοράσει ελιές, περιβόλι και λιτροβείο από Τούρκο αγά.
2. Του Παπά-Λιθία, στην είσοδο στα Παληοσάραγα (Βάσις στρατού), όπου και ο ναός του Αγίου Νικολάου του Νέου χαλασθείς το 1798.
3. Του Περδίκη, κοντά στο περιβόλι του Τσέκη, στον άγιο Νικόλαο.
4. Του Αγίου Νικολάου, ιδιοκτησία του ναού.
5. Του Τζαμαλή, πρώην Χάϊδωσ, απέναντι από τον πλάτανο του Αγίου Κωνσταντίνου. Οικία τώρα του Τολούκουγλου.
6. Του Ιωάννη Ρέντζου που αγοράστηκε κατά το 1930 από τους αδελφούς Θεοφύλαχτου.
7. Του Θωμά Καμπανά (Εικ. 1), άλλοτε ιδιοκτησία του Τούρκου Καραμπέτσου.
8. Απέναντι του ναού Αγίας Παρασκευής, άλλοτε ιδιοκτησία Ρέντζου.
9. Απέναντι από το φούρνο του Άρμπιρου, ιδιοκτησία Κατωγιάννη, τώρα σπίτι.
10. Του Γικόντη, στα Μοατζίρικα.
11. Του Καλαντζάκη, απέναντι από το Μεχτέπ, άλλοτε ιδιοκτησία Μίνας Κονεμένου.
12. Του Αγίου Δημητρίου, οδός Ανδρούτσου, όπου τώρα η οικία Τσινάβου.
13. Του Δόνου ή Κυριαζή, πλησίον του Παρθεναγωγείου, ακομβούσε στο ποτάμι.
14. Του Εβραίου Γκιούλη, απέναντι τώρα της οικίας Δόνου-Τσάντη.
15. Του Τόλια, όπου τώρα η οικία Τσαντούλα, γιατρού, στο στενό της Θεοφανείου.
16. Του Χ. Τόλια, όπου τώρα το βιβλιοπωλείον Τσουτσάνη.
17. Των αδελφών Κολιαδήμα, όπου τώρα πολυκατοικία, σύνορο με το χάνι του Λιόντου.

*ΕΙΚΟΝΑ 2: Το ελαιοτριβείο Τσάιμου, επί της Λεωφόρου Ειρήνης 27
(Φωτογραφία Αναστασίας Καμπόλη-Μαμαλούκου, 1993)*

*ΕΙΚΟΝΑ 3: Το ελαιοτριβείο Καλόγηρου, επί της οδού Προμηθέως 21
(Φωτογραφία Νατάσσας Καμπόλη-Μαμαλούκου, 1993)*

18. Του Ρούφα, Τούρκου αγά, όπου ο μύλος του Σαμίου και τώρα κινηματογράφος.
 19. Του Χουσεϊν πασά Ντίνο, στην είσοδο του Δημοτικού Κήπου της Βρυσούλας, όπου τώρα η Πυροσβεστική Υπηρεσία. Ήταν ατμοκίνητο ελαιοτριβείο, που δούλευε με ατμό στην κίνηση και τις σφυρίδες και το παλιότερο της Πρέβεζας.
 20. Του Τόλια Χαραλ. Απέναντι της οικίας Καραβέλα, στο Τζαβαλοχώρι.
 21. Ένα στον Άγιο Θωμά και ένα άλλο στο Νιοχώρι, πιθανώς ιδιοκτησία Κονεμένου.
 22. Άλλο ένα που δούλευε με ατμό ήταν του Καλδή, απέναντι από την αποθήκη του πετρελαίου στην οδό προς Βρυσούλα.
 23. Ατμοκίνητο ή ηλεκτροκίνητο λιτροβείο υπήρχε κι εκεί όπου ήταν το γραφείο του δικηγόρου Ι. Κοκκινάτου στο στενό της Δημοτικής αγοράς. Ήταν ιδιοκτησία Μουστάκα και το εγκατέστησαν Ιταλοί τεχνικοί.
 24. Άλλο χειροκίνητο και ιπποκίνητο ήταν στο στενό ανάμεσα στις Ροζίνας το σπίτι, του ξυλουργείου Τέλη Καλέντζη (τώρα οικία Λεβέντη). Ήταν ιδιοκτησία Π. Καρύδη. Χρόνια το νοίκιαζαν οι αδελφοί Μπανού.
 25. Ηλεκτροκίνητο ήταν και των αδελφών Καλημέρη (Εικ. 3), κτισθέν το 1930-35 και συγχρόνως και πυρηνουργείο. Το υπόλοιπο της στήλης των σφυρίδων λέγεται λιοκόκκι (πυρήν).
 26. Ηλεκτροκίνητο ήταν και του Τσαΐμου (Εικ. 2), στο ποτάμι, απέναντι από τη Διοίκηση Χωροφυλακής.
 27. Ηλεκτροκίνητο ήταν και του Κεφαλωνίτη Σπυρ. Καρούσου, στο Χάνι του Ράπτη.
 28. Στο Βαθύ υπήρχε κι άλλο ατμοκίνητο ή ηλεκτροκίνητο του Χουσεϊν πασά Ντίνο, που το εκμεταλλεύονταν ή νοίκιαζε ο Κωστάκης Δούλης. Αυτό μετετράπη σε αλευρόμυλο.
 29. Άλλο ηλεκτροκίνητο ήταν της Εταιρείας Σπύρου Σμπόνια, Τσάπαλη, κοντά στο μπαχτσέ Καραμουστάκη.
 30. Απέναντι της οικίας Νικολάρα, χειροκίνητο.
- Δεν ξέρω αν μου διέφυγε κανένα άλλο.

Ο ιδοκτήτης του λιτρουβειού το εξεμίσθωνε συνήθως για όλη τη χρονιά σ' ένα εργολάβο, που ονομαζόταν караβοκύρης και είχε την γενικήν εποπτείαν πάνω στους εργάτες κανονίζοντας το μισθό τους σε λάδι ή χρήμα και τις ώρες εργασίας.

Το άλεσμα του καρπού με την πέτρα, πάνω στο υψωμένο πέτρινο αλώνι, γινόταν με το ζέψιμο αλόγου στην έξω άκρη του δοκαριού, που ήταν μπηγμένο στην πέτρα. Ο πολτός κατόπι γέμιζε τις σφυρίδες, φτειαγμένες από βούρλα σαν στρογγυλές μαξιλαροθήκες με μία οπή στο κέντρο. Οι σφυρίδες ετοποθετούνταν στη βάση (πρέσσα) στην πλάκα, και με τον αργάτη κατέβαινε σιγά ο κοχλίας και πίεζε τις σφυρίδες, οι οποίες χύνανε το λάδι σε ένα βαρέλι που ήταν κάτω από τον πιεστήρα. Με μία κολοκύθα κομμένη σε σχήμα κούπας ξεχώριζαν το αγνό της επιφανείας λάδι από την μούργα, την οποίαν διωχέτευαν με σωλήνες σε μεγάλους ταλλάρους χιλίων ως δύο χιλιάδων οκάδων.

Ο προϊστάμενος των εργατών του ελαιοτριβείου, ο αρχιεργάτης, λεγόταν караβοκύρης και οι εργάτες τσούρμο, λέξεις παρμένες από τα καράβια. Δούλευαν από τις 9 έως τις 12 το πρωί, ανάπαυση μία ώρα για φαΐ (γιόμα), μετά από τη 1 έως 7 μ.μ., μετά δείπνο και ανάπαυση ως τα μεσάνυχτα. Τα μεσάνυχτα και πάλι δουλειά ως το ξημέρωμα, ως τις 6 ή 7 το πρωί. Οι εργάτες πληρωνόντανε σε χρήμα ή λάδι. Το φαγητό όμως το προσέφερε στο τσούρμο υποχρεωτικά ο караβοκύρης. Ήσαν ειδικοί εργάτες που γύριζαν τον αργάτη (κάργο), άλλοι γεμίζανε τις σφυρίδες, άλλοι τις τοποθετούσαν στην πρέσσα, άλλοι μαζεύαν το λάδι καθώς έβγαινε από τις σφυρίδες και έρρεε στο από κάτω της πρέσσας βαρέλι. Το νιό λάδι τότε το βράζανε και μετά έμπαινε στα βαρέλια.

Εθεώρησα καλό να υπενθυμίσω σε τούτο το σημείωμα μια εποχή που πέρασε, που την αντικατέστησε η μηχανή, μια εργασία που έδινε δουλειά σε πεντακόσιους νέους και χίλιες γυναίκες ελιομαζώχτρες.